

ADAM DURAK SDB
Warszawa

HERMENEUTYKA LITURGII

W kontekście szerszego zagadnienia, poświęconego metodyce liturgiki, artykuł nt. „Hermeneutyka liturgiczna” każe nam zwrócić uwagę na normy metodologiczne pozwalające właściwie interpretować treści poszczególnych tekstów liturgicznych. Chodzi tu zarówno o teksty biblijne, jak i te zwane euchologijnymi, które jako formuły modlitwy liturgicznej prezentują całe *mysterium salutis*¹ Ponieważ opracowania na temat hermeneutyki biblijnej są bardziej znane, wystarczy tu wspomnieć pracę zbiorową *Dall'esegesi all'ermeneutica attraverso la celebrazione* („Od egzegezy do hermeneutyki poprzez celebrację”) m.in. takich autorów jak: L. Alonso Schokel, T. Federici, V. Gatti, A. M. Triacca, G. F. Venturi czy P. Visentin² W komunikacie zatrzymujemy się nad metodami stosowanymi w studium tekstów euchologijnych. Tym bardziej że teksty euchologijne, z jednej strony, czerpią inspirację z Pisma świętego i łatwo można zauważyć wpływ słowa Bożego na ich redakcję, z drugiej zaś strony mają one swoją własną szatę literacką, nadaną im przez konkretnego autora, chociaż celowo nie ujawnianego. Teksty te mocno są zakotwiczone w doświadczeniu przestrzenno-czasowym i kulturowym wiernych, dla których powstały. Interesują nas one nie mniej niż teksty biblijne dlatego, że są świadectwem naszej wiary i tego, co Kościół celebrowa i rozważa³

¹ Por. E. L o d i. *Liturgia della Chiesa*. Bologna 1881 s. 162-177; I. M a n c i n i. *Ermeneutica*. W: *Nuovo dizionario di teologia*. Red. G. Barbaglio, S. Dianich. Roma 1969 s. 370-379, zwłaszcza p. VI, gdzie mówi o nowej hermeneutyce.

² I. *Dall'esegesi all'ermeneutica attraverso la celebrazione*. *Bibbia e liturgia*. Red. R. Cecolin. Padova 1991; M. A u g é. *Eucologia*. W: *Nuovo dizionario di liturgia*. Red. D. Sartore, A. M. Triacca. Torino 1988 s. 474-484, szczególnie p. 4, zatytułowany „Eucologia e bibbia”

³ Nie chodzi tu o ujęcie systematyczne i całościowe, ale o konkretny aspekt celebrowanej

Tematykę hermeneutyki liturgicznej podejmujemy nie po raz pierwszy. Pomijamy więc to, o czym mówiliśmy już wcześniej⁴, oraz naturalnie „Kompozycję i strukturę modlitwy liturgicznej”, co stanowi treść opracowania ks. dra T. Syczewskiego⁵ Przedstawimy tu jedynie niektóre metody i techniki stosowane w hermeneutyce liturgicznej przy studium treści tekstów euchologicznych⁶

I. WYBRANE METODY I TECHNIKI

Sposoby i techniki studium tekstów euchologicznych były przedmiotem zainteresowania wielu autorów. Wszyscy, jak mówi M. Auge, ubogacając swoje osiągnięcia tymi, które zostały wypracowane przez innych, stworzyli podstawy zasadniczych linii metodologicznych w euchologii⁷ Oprócz wspomnianego już hiszpańskiego klaretyna M. Augé z Papieskiego Instytutu Liturgicznego św. Anzelmia (PIL) w Rzymie, należy tu wymienić przynajmniej japońskiego liturgistę F. Nakagaki⁸ i znanego nam w Polsce A. M. Triaccę⁹ Trzeba dodać tu także nazwisko drugiego Włocha, salezjanina R. Farinę –

tajemnicy, zawarty w euchologii mniejszej lub większej formularza mszalnego.

⁴ Zob. A. Durak. *Teksty euchologiczne jako źródło teologiczne (euchologia liturgiczna)*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 47:1994 s. 32-37.

⁵ W niniejszym tomie „Roczników Teologicznych” s. 139-153.

⁶ Na temat szeroko pojętego znaczenia hermeneutyki teologicznej i jej rozwoju zob. W. G. J e a n r o n d. *L'ermeneutica teologica. Sviluppo e significato*. Brescia 1994. Jest to już drugie wydanie tej książki, w której autor, po przedstawieniu historii i wartości myśli hermeneutycznej w teologii, tłumaczy cele i terminologię hermeneutyki. Książka poświęcona jest bardzo szeroko pojętej interpretacji tekstów chrześcijańskiej teologii i filozofii w ciągu wieków.

⁷ Por. M. A u g é. *Principi di interpretazione dei testi liturgici*. W: *Anamnesis. La liturgia, momento nella storia della salvezza*. Torino 1974 s. 159-179 wraz z przypisami.

⁸ Prawie wszyscy autorzy piszący na ten temat cytują jego artykuł *Metodo integrale. Discorso sulla metodologia nell'interpretazione dei testi liturgici*. W: *Miscellanea Liturgica in Memoria di don Eusebio Maria Vismara*. Zurich 1971 s. 269-286.

⁹ Ich badania ujął w swojej rozprawie doktorskiej M. Sodi: *Teologia liturgica eucaristica. Avviamento ad uno studio metodologico di Teologia Liturgica (dall'eucologia dell'Avvento del Missale Romanum di Paolo VI)*. Estratto dalla dissertazione per conseguire la laurea in Teologia Liturgica presso Il Pontificio Istituto Liturgico nell'Ateneo di S. Anselmo in Roma. Roma 1978 s. 27-37

razem z A. M. Triaccą opracował on noty metodologiczne studium euhologicznego, z których w dużej mierze tu korzystamy¹⁰

Triacca i Farina proponują studium euhologiczne progresywne, kilkustopniowe. Polega ono na tzw. lekturze-studium, czyli poddaniu tekstu różnorodnej analizie. W kompleksowych działaniach studium to angażuje wiele dyscyplin. Autorzy proponują analizę tekstów historyczno-krytyczną, etiologiczną, strukturalną – w której wyróżniają metodę liturgiczno-kontekstualną, lingwistyczno-komunikatywną i semantyczną – oraz interpretacyjną¹¹ Spróbujmy bliżej określić, co przez taką „lekturę-studium” rozumiemy.

– „Lektura” historyczno-krytyczna. Określa ona historyczną epokę kompozycji danego tekstu liturgicznego. Umiejscawia go we właściwym miejscu teologicznym źródła, umożliwiając w ten sposób przeprowadzenie analizy na tekstach oryginalnych.

– Analiza etiologiczna tekstu. Bada się tu zespół przyczyn, składających się na powstanie konkretnego formularza czy tekstu. Interesują nas tu nie tylko motywacje samego powstania tekstu, ale również dlaczego w ciągu wieków formularz ten miał różnorodne zastosowanie, a czasem nawet był stosowany także w różnych tradycjach liturgicznych.

– Analiza strukturalna. Jest bardzo ważną częścią tej „lektury” ze względu na rolę spełnianą w hermeneutyce liturgicznej. Jak wspomnieliśmy wyżej, Farina i Triacca wyróżniają trzy metody: liturgiczno-kontekstualną, lingwistyczno-komunikatywną i semantyczną.

W metodzie liturgiczno-kontekstualnej chodzi o studium wielkich linii teologiczno-liturgicznych i o charakterystykę każdego okresu liturgicznego, w którego kontekst dana formuła euhologiczna została włączona. Znaczy to, że np. słowo „zmartwychwstanie” w liturgii okresu paschalnego może mieć także swoje zastosowanie w liturgii chrzcielnej czy pogrzebowej. Tak więc każda formuła euhologiczna może mieć przynajmniej podwójną albo jeszcze większą liczbowo funkcję semantyczną. Może ona pochodzić z jej znaczenia leksykologicznego, gramatycznego, a także jest zależna od sytuacji liturgicznej, czyli kontekstu celebracji.

W metodzie lingwistyczno-komunikatywnej zwraca się uwagę na literalną wartość tekstu, i to w całości. Metoda ta odrzuca częściowe analizy uznając, że każdy studiowany element ma war-

¹⁰ Zob. A. M. Triacca, R. Farina. *Studio e lettura dell'eucologia. Note metodologiche*. W: *Teologia Liturgia Storia. Miscellanea in onore di Carlo Manziana*. Brescia 1977 s. 197-224.

¹¹ Tamże s. 202-223.

tość jedynie wtedy, gdy występuje razem z innymi. Idąc za Fariną i Triaccą uważam zatem, że ogromnie pożyteczny w każdym takim studium jest zestaw słów, swego rodzaju słownik wyrażeń, ukazujący bogactwo treści teologiczno-liturgicznych, mieszczących się w konkretnym depozycie euhologijnym¹²

Zadaniem metody semantycznej jest wydobywanie znaczenia poszczególnych wyrazów, z uwzględnieniem kontekstu, w którym się one znajdują. Metoda semantyczna zakłada cztery typy analizy:

1. **A n a l i z ę g r a m a t y c z n o - l i n g w i s t y c z n ą**, która pozwala ustalić sens poszczególnych słów i zdań, przy uwzględnieniu ich ewolucji historycznej i zastosowania w euhologii. Tego typu analiza zawiera w sobie analizę paradygmatyczną, badającą związki między formami wyrazu, i analizę syntagmatyczną, która zwraca uwagę na związki między różnymi elementami określonej struktury. Chodzi np. o odcinek tekstu złożony z wyrazów, połączonych ze sobą związkiem składnikowym¹³

2. **A n a l i z ę f u n k c j i s e m a n t y c z n e j**. Polega ona na poszukiwaniu, np. w łacinie klasycznej, łacinie biblijnej, patrystycznej i liturgicznej, językowego znaczenia każdego wyrażenia oraz funkcji semantycznej, która uzależniona jest od strukturalnego kontekstu liturgicznego.

3. **A n a l i z ę s e m a n t y c z n e j j e d n o ś c i s y n t a g m a t y c z n e j**. Polega ona na studium semantycznym każdego słowa syntagmy oraz studium semantycznym samej syntagmy.

4. **A n a l i z ę e l e m e n t ó w s t r u k t u r a l n y c h**, która pozwala stwierdzić wartość zmian semantycznych poszczególnych słów i każdej syntagmy. Złożoność analizy strukturalnej wymaga uzupełnienia jej przez s t u d i u m i n t e r p r e t a c y j n e. Rozpoczyna się ono od poziomu historycznego lub egzegetycznego, poprzez poziom egzystencjalny, zależny od tego, co wytwarza się między studiowanym tekstem a kimś, kto go interpretuje¹⁴

¹² Taki słownik wyrażeń teologiczno-liturgicznych wynikający ze studium zob. np. w: A. D u r a k. *Treści uczestnictwa we Mszy Świętej w świetle formuł euhologicznych Mszału Rzymskiego dla diecezji polskich (Niedziele Wielkiego Postu i Paschy)*. Piła 1992 s. 152-162.

¹³ Por. tamże s. 33-68.

¹⁴ Dla poszerzenia tej problematyki zob. S. M a g g i a n i. *Interpretare il libro liturgico. W: Il mistero celebrato. Per una metodologia dello studio della liturgia. (Atti della XVII Settimana di Studio dell'Associazione Professori di Liturgia, Assisi, 28 agosto - 1 settembre 1988)*. Roma 1989 s. 157-192.

II. JEDNA Z PROPOZYCJI ZASTOSOWANIA METOD

Trzeba na wstępie zaznaczyć, że do każdego studium tekstów eucharystycznych dobiera się według uznania odpowiednie kryteria metodologiczne. Zależą one od tego, co w konkretnym studium pragniemy osiągnąć. Chcemy np. zająć się studium treści liturgicznych formularzy mszalnych Niedziel Wielkiego Postu. Wiadomo, że źródłem podstawowym będzie dla nas Mszał Rzymski, zarówno tekst oryginalny jak i jego tłumaczenie. Musimy postawić sobie pytanie: „lekturę” których tekstów chcemy przeprowadzić? Czy razem z czytaniem mszalnym czy bez nich? Obieramy np. studium „euchologii mniejszej”, a więc kolekty, modlitwę nad darami i modlitwę po komunii. Czy jest jakiś aspekt szczególny, np. „uczestnictwa w liturgii”, który chcielibyśmy wydobyć podczas studium? Po ustaleniu tego wszystkiego, mając na uwadze metody stosowane w hermeneutyce liturgii, możemy obrać np. trzy fazy postępowania metodologicznego:

– **P i e r w s z a f a z a m e t o d o l o g i c z n a.** Rozpoczynamy od tzw. dekompozycji tekstów: kolekty, modlitwy nad darami i modlitwy po komunii, by wydzielić odpowiednie syntagmy. Mogą one posłużyć także np. jako tytuły poszczególnych paragrafów. Pomogą nam one wyodrębnić interesujące nas w studium słowa i wyrażenia. Powstanie w ten sposób wspomniany wyżej „słownik eucharystycznych treści teologiczno-liturgicznych”, który w dalszym studium może mieć różne zastosowanie. Możemy tu poddawane analizie teksty zbadać także np. z punktu widzenia etiologicznego, wskazując na ich źródło i cel kompozycji danej formuły modlitewnej¹⁵

– **D r u g a f a z a m e t o d o l o g i c z n a.** Postępując się analizą interpretatywną, osadzoną na analizie strukturalnej, próbujemy określić rzeczywistość obranego przez nas wcześniej aspektu „uczestnictwa w liturgii” Dla ułatwienia zadania stawiamy sobie pomocnicze pytania, np.: Uczestnicząc w liturgii Mszy św. – w czym uczestniczymy? Kim są wielcy protagoniści uczestniczący w Eucharystii? Jakie są zasadnicze wymiary tego uczestnictwa?

¹⁵ Podobny tok postępowania możemy zobaczyć np. w następujących pracach: J. J a n i c k i. *Misterium Paschalne w Mszałe Rzymskim Pawła VI. Studium liturgiczno-teologiczne eucharystii okresu wielkanocnego.* Warszawa 1992; J. M i a z e k. *Misterium Wielkiego Postu w modlitwach mszalnych dawnej i współczesnej liturgii rzymskiej.* Warszawa 1997; A. D u r a k. *Kolekty dni powszednich Wielkiego Postu według Mszału Pawła VI.* „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 48:1995 s. 100-107.

Odpowiedź na te pytania pozwoli nam ująć możliwie cały historiozbowczy aspekt uczestnictwa.

– **T r z e c i a f a z a m e t o d o l o g i c z n a.** Na podstawie dotychczasowego studium można np. przeprowadzić naukową refleksję nad implikacjami pastoralno-liturgicznymi i katechetycznymi uczestnictwa w Eucharystii czy wskazać możliwości kształtowania odpowiednich postaw chrześcijańskich. Ustalone wcześniej konkretne założenia metodologiczne mają określony wpływ na owoce studium i jego ostateczny kształt¹⁶

III. WYKORZYSTANIE KOMPUTERA W EUCHOLOGII

Przy zastosowaniu w hermeneutyce liturgicznej, w „lekturze-studium”, szerokich możliwości metodologicznych pamiętać powinniśmy nie tylko o podręcznikach z metodologii¹⁷, lecz także o wykorzystaniu w studium komputera. Może być on cenną pomocą w przeprowadzaniu analizy tekstów i tworzeniu wspomnianego „słownika wyrażeń teologiczno-liturgicznych”. Stosując różne oprogramowanie, łatwiej możemy wychwycić interesujące nas treści. Szybciej możemy sprawdzić częstotliwość występowania poszczególnych słów i wyrażeń. Zgromadzony materiał możemy łatwiej pogrupować i na nowo przegrupowywać, osiągając różnorakie cele. Komputer zatem daje nam ciągle nowe możliwości, a bez niego zastosowanie metod hermeneutycznych jest zadaniem o wiele bardziej czasochłonym i utrudnionym¹⁸

W dobie ciągle rozwijającej się informatyki byłoby grzechem, by teksty liturgiczne pozostawać musiały w księgach jako nieme dokumenty. Wydaje się, że dzięki liturgistom posługującym się komputerami mogą szybciej stać się komunikatywnym orędziem zbawienia.

¹⁶ Na podobnych metodach oparta jest pozycja: C. M a g g i o n i. *Annunciazione. Storia eucologia teologia liturgica*. Roma 1991.

¹⁷ R. F a r i n a. *Metodologia. Avviamento alla tecnica del lavoro scientifico*. Zurich 1973 (książka przetłumaczona na kilka języków); *Uwagi metodologiczne dotyczące pisania pracy magisterskiej z liturgiki*. Red. S. Koperek. Kraków 1990.

¹⁸ Nie wydaje się rzeczą konieczną podawanie literatury na temat posługiwania się komputerem i znajomości nowych programów, gdyż jest ona bardzo obszerna, szeroko dostępna i różnorodna.

HERMENEUTICS IN LITURGY

S u m m a r y

Liturgical hermeneutics aims at defining the theological sense of the liturgical text and applying its mystagogical quality to celebration of Christ's mystery. Its operational rules are closest to the biblical hermeneutics with which it shares biblical texts or the liturgical songs and eucharistical formulas that are inspired by them. Such authors as A. M. Triacca, M. Augé, E. M. Vismara, R. Farina, M. Sodi and others suggest using a historical-critical, etiological and structural analysis when reading liturgical texts. In the latter kind of analysis they also distinguish liturgical-contextual, linguistic-communicative and interpretative ones. All this is supposed to facilitate showing the way in which liturgical texts promote the rule of *lex credendi* and *lex orandi* in the celebrated mystery of the life of the Church.

Translated by Tadeusz Karłowicz